

Dáné Veronka

Az őraljaboldogfalvi Kendeffy alapítású iskola (1805–1809; 1824–1848)

Az erdélyi református népoktatás történetében sajátos helyet foglalnak el a nemesi családok vagy ezeknek közismert tagjai által alapított iskolák. A köztudatban leginkább a 19. században létrehozottak honosodtak meg, mint a makfalvi Wesselényi-féle intézmény,¹ a patrónusok jelenléte egy-egy tanintézet életében azonban jóval korábbi keletű. Az erdélyi református elit körében már a fejedelemség korában hagyományá, erkölcsi kötelességgé vált a művelődés, az oktatásügy támogatása. Gondoskodásuk a felsőbb fokú oktatás szintjén jól nyomon követhető, elegendő utalnunk a Bánffyak, Bethlenek, Telekiek kollégiumok részére tett adományaira, az általuk létesített alumniákra, a peregrinációkhoz való hozzájárulásukra. Pártfogásuk az oktatás alsóbb szintjén is megnyilvánult, bár erre vonatkozóan forrásaink lényegesen szegényesebbek. Testamentumok, naplók, önéletírások, vizitációs jegyzőkönyvi bejegyzések tanúsítják, hogy jelentős anyagi áldozatot hoztak ennek fejlesztésére is. A rektor béréhez való hozzájárulásukon túlmenően gyakran az addig iskola nélküli eklézsiában alapítva scholát magukra vállalták a mestertartás egész terhét. Bethlen Miklós önéletírásában megemlíti, hogy 1668 táján, volt iskolatársa és prédikátora, az Apáczai-tanítvány Uzoni Balázs ösztönzésére iskolát létesített Bethlenszentmiklóson, amelyben fiú- és leánygyermek egyaránt tanultak.² A főúri családok által gyermekeik nevelésére alkalmazott, a kollégiumok tehetséges ifjai közül kikerülő házitánítók (paedagogus, praeceptor) vezetése alatt esetenként a szegényebb rokon vagy környékbeli nemesi családok fiait is befogadó udvari iskolák alakultak, amelyek a 19. században liberálisabb szabályzatot nyerve a helység tanintézetévé váltak, mint a 17. századtól fennálló germeszegi Teleki-iskola.³ További részletes kutatások deríthetnek fényt arra a kérdésre, hogy Erdély-szerte hol és hány ilyen jellegű iskola létezett.

A következőkben az eddig csaknem teljesen ismeretlen őraljaboldogfalvi Kendeffy alapítású iskola bemutatásával szeretnénk ehhez hozzájárulni s ezáltal teljesebbé tenni az erdélyi református oktatás képét.

A Hunyad megyében fekvő Óraljaboldogfalva egyike a Kendeffy család legrégebb birtokainak, protestáns gyülekezetére vonatkozó első adatunk 1559-ből származik.⁴ Az itteni schola létrehozása a család három tagjának nevéhez fűződik. Az iskolaalapítás gr. Kendeffy Elek (1740–1783) és felesége, gr. Bethlen Krisztina (1744–1807) közös terve volt. A későbbi guberniumi tanácsos, a grófi cím első birtokosa, Kendeffy Elek korán árvaságra jutott, neveltéséről gr. Lázár János gondoskodott. A literátus főúr hatása Kendeffy későbbi művelődéspártoló tevékenységében mutatkozott meg, de ebben nyilvánvalóan szerepet játszott svájci, franciaországi tanulmányútja során szerzett sokoldalú, a kortársak által is elismerően emlegetett

¹ Pallós Albert: *A makfalvi székely-nemzeti Wesselényi-oskola története*. = Parádi Kálmán: *Az evangélium szerint reformált Erdélyrészi Egyházkerület fő-, közép- és elemi iskoláinak állapotrajza*. Kvár 1896. 244–247.

² Bethlen Miklós: *Élete leírása magától*. = Kemény János és Bethlen Miklós művei. Kiadja V. Windisch Éva. Bp. 1980. 635.

³ Csekme Ferenc: *A germeszegi Teleki iskoláról*. Protestáns Közlöny 1893. 265–266, 275.

⁴ Egy 1559-es, Dávid Ferenc superintendens előtt zajló válóper irataiban „En Marton pap Boldogfalvj Plebanus”. A Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtára a kolozsvári Akadémiai Könyvtár kezelésében. Ms. U 1017/A I. p. 11–17.

műveltsége is.⁵ Ismert könyvgyűjtő volt,⁶ támogatta Bod Péter műveinek kiadását,⁷ maga is írt, alumnust tartott a szászvárosi kollégiumban. Feleségéről, Bethlen Krisztina grófnőről igen keveset tudunk. Mindaz, amit Lukinich elmond róla,⁸ megfelel a korabeli főrendű asszonyokkal szembeni elvárásoknak. A négy református kollégium, a somkeréki, brassói, szebeni református eklézsia, a kolozsvári ispotály, az özvegy professzornék és a kolozsvári református árvák javára tett adományai társadalmi kötelezettségnek tekinthetők, számos kortársa hasonlóan cselekedett. Jóval többet árul el róla az a néhány irat, amelyet a család vagy a Főkonzisztórium levéltára megőrzött. Ezek fényében egy művelt, határozott elképzelésekkel bíró és ezek megvalósításáért kitartóan munkálkodó, a család és a családi vagyon megtartásán, összetartásán túl a vidék és a nemzet sorsáért felelősséget vállaló nagyszony alakja bontakozik ki előttünk.

A család legismertebb tagja, Kendeffy Ádám (1795–1834), a fentiek unokája, Wesselényi barátja és mellette Erdély egyik legnépszerűbb szabadelvű politikusa volt. Romantikus regényhősökre emlékeztető alakját a korabeli emlékirat-irodalom képviselői, Bölöni Farkas Sándor, gr. Gyulai Lajos, Újfalvy Sándor örökítették meg.⁹ Neveltetését szülei (Kendeffy János és Teleki Polixéna) korai halála után Bethlen Krisztina irányította, nevelőjéül – Méhes György javaslatára – Lengyel Istvánt,¹⁰ a későbbi kolozsvári professzort választotta. (Lengyel Istvánt illetően meg kell jegyeznünk, hogy még diákként Pataki Mózes, Wesselényi majdani házitánítóját is oktatta.) Otthoni tanítása után Lengyel előbb a marosvásárhelyi kollégiumba vitte tanítványát, majd a bécsi katonai tanulmányokra is elkísérte. Hazatérése után Kendeffy az ellenzék egyik vezéregyéniségévé vált, szerepe a kolozsvári kaszinó és vívóiskola alapításában közismert, ám emellett jelentős erőfeszítéseket tett a mezőgazdaság korszerűsítésére, a pesti lövészverseny elősegítésére, az ezzel a céllal létrehozott egyesületek tagja és bőkezű támogatója, 1831-ben pedig a lengyel felkelés menekültjeinek megsegítésére indított gyűjtés egyik szervezője volt.¹¹

A család különös figyelmet fordított az oktatásra, s az iskolaalapítás és -fenntartás sem volt szokatlan a Kendeffyek körében. A család környezetében a 16. század végén, 1592-ben tűnt fel egy paedagogus,¹² majd a 18. század elején, 1703-ban az enyedi kollégium diáknévsorában a Kendeffyek praeceptoraként szerepel Ürmösi Basilius,¹³ 1725-ben pedig Rétyi István.¹⁴ Az

⁵ Retegyi György: *Emlékezetre méltó dolgok*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közlésezi Jakó Zsigmond. Buk. 1970. 179, 304. A temetésén elhangzott halotti prédikációk gyűjteménye 1783-ban jelent meg Kolozsvárott *Consiliarius sapiens* címmel.

⁶ Jakó Zsigmond: *A székelyudvarhelyi tudományos könyvtár története*. = *Írás, könyv, értelmiség*. Buk. 1976. 233–234.

⁷ Lásd Bod Péter *önéletrajza*. = *Magyar Athenas*. Bp. 1982. 79.

⁸ Lukinich Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Bp. 1927. 518.

⁹ Kendeffy Ádámra vonatkozóan lásd Bölöni Farkas Sándor *naplója*. Buk. 1971; Gr. Gyulai Lajos *naplója*. Bp. 1874; Újfalvy Sándor: *Emlékiratok*. A szöveget gondozta Benkő Samu és Ugrin Aranka. Bp. 1990. 278–279, 292–293; Kövály László: *A millennium századában Erdélyben kihalt főúri családok s visszaemlékezés végső sarjai szereplésére*. Erdélyi Múzeum 1901. 278–281.

¹⁰ Lengyel Istvánról lásd részletesebben Benkő Samu: *Lengyel István kolozsvári tanár önéletrajza*. = *Őrszavak*. Buk. 1984. 198–218.

¹¹ Csetri Elek: *Az 1830–31. évi lengyel felkelés menekültjei Erdélyben*. Történelmi Szemle 1995/4. 398.

¹² A kolczvári kápolna oltárán található latin nyelvű bekarcolás szövegét („Tobias Decsi de Baranya hic fuit paedagogus”) közölte Szinte Gábor: *Kolczvár*. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Déva 1891–1892. VII. 70; újabban Adrian Andrei Rusu: *Cititori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*. Satu Mare 1997. 119.

¹³ Jakó Zsigmond–Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Buk. 1979. 122

¹⁴ *I. m.* 141.

előbbi kettőről semmi mást nem tudunk, ez utóbbiról azonban Dévai Nagy Sándor 1778-ban, Bácsiban lejegyzett verses emlékiratában megemlíti, hogy 1727-ben ő maga is, több környékbeli nemesi család fiaival egyetemben a Malomvízen működő jó nevű iskolában tanult, az említett praepceptor keze alatt,¹⁵ Bőjthe Ödön – pontos forrásmegjelölés nélkül – azt állítja, hogy ebben az iskolában két rektor tevékenykedett.¹⁶ E néhány szórványos adaton kívül erre az iskolára vonatkozó más forrással nem rendelkezünk. A Hunyad–Zarándi egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei ebből az időszakból nem maradtak fenn, sem a család levéltárában eddig nem találtuk nyomát ennek az oktatási intézménynek, így nem tudjuk időben pontosabban behatárolni az iskola működésének kezdetét, sem megszűnését. Erre vonatkozóan nem szolgálhat támpontként Rétyi István további pályafutása sem: bár ilyen nevű diák kétszer bukkan fel a groningeri egyetem névsorában, 1733-ban és 1746-ban,¹⁷ származási hely és más pontosítás nélkül, ám ha ezek egyike azonos is a korábbi őraljaboldogfalvi rektorral, Rétyi távozása nem jelentette egyúttal az iskola megszűnését is. A fentiek alapján azonban megállapíthatjuk, hogy a 16. századtól kezdődően, ha nem is folyamatosan, a Kendeffy-udvarban több rektor tevékenykedett, a 18. század elején pedig a vidékbeli nemesifjakat is befogadó udvari iskola működött Malomvízen, melynek egyik rektora – talán a korabeli gyakorlatnak megfelelően, a peregrinációhoz szükséges összeg megszerzéséig – Rétyi István volt. Ez a skóla valószínűleg a 18. század közepe táján megszűnt. Feltételezésünket alátámasztja az őraljaboldogfalvi iskola létrehozásának ekkoriban született terve is.

A Kendeffy házaspár szándékának jelentőségét akkor tudjuk teljes egészében felmérni, ha áttekintjük Hunyad vármegye korabeli oktatási viszonyait. Az általunk tárgyalt időszakban a magyar nemzetiségűek számára az anyanyelven való tanulás lehetőségét a felekezeti falusi iskolák hálózata biztosította. A vizitációs jegyzőkönyvek tanúsága szerint a Hunyad–Zarándi egyházmegye eklézsiáinak többségében működött iskola. A közzendű gyermekek egy része látogatta is ezeket, ellenkező esetben az egyházi előljárók pénzbírság kirovásával próbálták a szülőket rákényszeríteni gyermekeik taníttatására, több-kevesebb eredménnyel. A nemesi renden lévőkkel szemben azonban nem léphettek fel ugyanilyen szigorral. Gyakran ismétlődő panasz volt, hogy ezek nem hajlandók gyermekeiket a jobbágyszármazásúakkal egy iskolába adni, ám szűkös anyagi lehetőségeik miatt házitánitót nem tarthattak, így otthon, tanulatlanul nőnek fel, anyanyelvüket sem beszélik. A lányok oktatását a korabeli közvélemény nem tartotta elengedhetetlenül szükségesnek, ám amennyiben szüleik hajlandóak voltak oktatásukra áldozni és a fiúkkal egy iskolába adni, hasonlóképpen a felekezeti iskolákban tanulhattak. Bár már az 1646-os szatmárnémeti zsinat¹⁸ és a Geleji-kánonok¹⁹ (1649), majd a 18. században több zsinat elrendelte a különálló lányiskolák felállítását, ez alig néhány helyen valósult meg, mivel az eklézsiák többségének erre nem volt anyagi lehetősége. Ezen a helyzeten kívánt segíteni Kendeffy Elek és Bethlen Krisztina az őraljaboldogfalvi központi tanintézet fundálásával,

¹⁵ *Dévai Nagy Sándor verses emlékirata*. Közli Sólyom-Fekete Ferenc. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Déva 1882. I. 88.

¹⁶ Bőjthe Ödön: *Hunyadmegye sztrigymelléki részének és nemes családainak története, tekintettel a birtokviszonyokra*. Bp. 1891. 20.

¹⁷ Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században. 1690–1795*. Kvár 1979. 238; Szabó Miklós–Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Marosvásárhely 1998. 381.

¹⁸ Szatmárnémeti zsinat V. végzése. Vö. Kiss Áron: *Egyházi kánonok...* Kecskemét 1875.

¹⁹ XCVII. kánon = Kiss: *i. m.*

amely a vidékbeli szegényebb magyar nemesség gyermekeinek – fiúknak, lányoknak egyaránt – anyanyelvű oktatását volt hivatva biztosítani.

Az iskola első korszaka, 1805–1809

Az iskola létrehozása és az oktatás megindulása csupán néhány forrás alapján rekonstruálható. Bár az alapítás terve – mint már említettük – még Kendeffy Elek életében megszületett, azonban haláláig erre nem került sor, s hogy végül két évtized múlva megvalósult, Bethlen Krisztina tántoríthatatlanságának köszönhető. Bár testamentumaiban mindig hangsúlyozza néhai férje szerepét, az óraljaboldogfalvi intézmény fundálása különösen neki lehetett igen kedves terve. Követendő s egyben intő példa is lehetett számára Bethlen Gergelyné Kendeffy Ráchel hasonló szebeni kezdeményezése, amely sajnos csak terv maradt. Az óraljaboldogfalvi iskola sorsát ezért igyekezett minden rendelkezésére álló módon biztosítani: végrendeleteiben (1799,²⁰ 1800,²¹ 1804²²) összesen 10 000 magyar forintnyi tőkét hagyott az iskola fenntartására és a rektorok fizetésének biztosítására, 1804-ben pedig mindezt kiegészítette a több mint 600 forintot kitevő terménybeni járandósággal. Rendelkezéseinek végrehajtására 1799-es testamentumának kísérőlevelében felkérte a Főkonzisztóriumot és id. Bethlen Gergelyt, Kenderesi Mihályt, Gyulai Ferencet és Imreh Domokost. Az iskola feladatát, a tanítók iránti elvárásokat, a tanítandó tárgyakat az 1799. február 11-én és 1804. február 2-án kelt végrendeletében pontosan meghatározta. Különösen hangsúlyozza a lányok oktatásának szükségességét: „Mindenekfelett a leányokat tanítsák, mert ugyanis hogy lehet jó hazafiakat várni, ha boldogtalan anyák nevelik, mivel 8 esztendő korokig többet vagynak az anyyokkal.”²³ Az oktatási intézmény jövőjének biztosítása mellett a grófnő az 1800-as évek elején hozzálatott az iskolaház, papi és rektori ház megépítéséhez. 1804 végére az előkészületek annyira haladtak, hogy Bethlen Krisztina az iskola rektorául meghívta az addig Kéménden tanító Magyar Jánost, és a november 21-én kelt alapítólevelben²⁴ újra írásba foglalta az iskola célját, az iskolamester fizetését. Ugyanazon a napon kelt obligatóriájában Magyar János kötelezte magát, hogy hivatalát a következő év első napján elfoglalja és azt lelkiismeretesen folytatja.²⁵ 1805 elején Bethlen Krisztina végre megvalósulni láthatta régi tervét: az oktatás januárban megindult, és az iskolába folyamatosan érkeztek a diákok.

Az 1805–1809 között itt tanulók nevét öt, egymást kiegészítő diáknévsor őrizte meg: az első 1805 januárjától 1807-ig,²⁶ a grófnő haláláig tartalmazza a neveket, a második a diákoknak és a Hátszeg vidéki nemességnek a Főkonzisztóriumhoz intézett 1808-as kérelemlevele,²⁷ amelyet a diákok saját kezűleg írtak alá, s ezzel egykorú lehet az a keltezetlen névsor is, amelyre a család levéltárában bukkantunk,²⁸ mivel a nevek nagy része megegyezik, a negyedik és az öt-

²⁰ Másolat, az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára (a továbbiakban FőkonzLvt) az Erdélyi Református Egyházkerület kolozsvári Gyűjtőlevéltárában (a továbbiakban ERGyLvt) 167/1818. Lásd a függelékben.

²¹ Másolat, uo.

²² Az 1804-es végrendeletet másolatban a család és a Főkonzisztórium levéltára egyaránt megőrizte. Kendeffy család levéltára, Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága. Fond 371. nr. 213; FőkonzLvt 167/1818.

²³ Lásd a 20. jegyzetet.

²⁴ Másolat, FőkonzLvt 167/1818; Kendeffy cs. lvt. nr. 213.

²⁵ Uo.

²⁶ Másolat, uo. 167/1818.

²⁷ Uo. 82/1808.

²⁸ Kendeffy cs. lvt. Fond 371. nr. 2.

dik pedig 1806-ból, illetve 1807-ből az egyházközség levéltárában maradt fenn.²⁹ A legértékesebb az 1806. november 5-én kelt névsor, amely a gyermekek neve mellett a szülők nevét, foglalkozását, nemzetiségét, valamint a tanulók életkorát is közli. A névsorokat összevetve megállapíthatjuk, hogy 1805 januárjától 1809-ig Óraljaboldogfalván 76 kisdíák, 51 fiú és 25 lány tanult. Többségük a vidékbeli nemesi családok sarja, ám az iskola már ebben az időszakban befogadta a közrendű, más felekezetű és nemzetiségű tanulókat is. A román anyanyelvű diákok száma tíz-tizenkettőre tehető.

A tantárgyakra vonatkozóan csupán egyetlen forrásunk van, az 1807. július 19-én tartott vizsga jegyzőkönyve, melyet szintén az egyházközség levéltára őrzött meg. A feljegyzés szerint a diákok geográfiából, haza történelméről, természet történelméről, latin nyelvből, olvasásból és írásból feleltek. Ezek megegyeznek a Váradai Dániel kéméni kurátor Magyarai Jánosnak adott ajánlólevelében³⁰ említett tantárgyakkal, amely szerint a rektor Kéméden a poesisig tanította a gyermekeket vallásra, magyar nyelvre, földrajzi és történelmi tudományokra. A tanítás minősége természetesen függött a rektor felkészültségétől. Magyarai János nevével a kollégiumok diáknévsoraiban nem találkoztunk, tudjuk viszont, hogy előbb kristyori (1796), majd kéméni (1797) iskolamester volt, Óraljaboldogfalváról Lozsádra ment, ahol 1809–1821 között tanított. Minden bizonnyal jó képességű, lelkiismeretes tanító volt, amit Bethlen Krisztina meghívása és lozsádi hosszú szolgálata is bizonyít.

A rektor fizetését az 1804-es alapítólevelével rögzítette: eszerint Magyarai János esztendei fizetése 120 magyar forintból, 50 kalangya búzából, 50 véka csós kukoricából, 50 veder borból, 2 szekér szénából, 15 öl fából állt. Ehhez járult a háza előtti veteményeskert használatának joga és a háza mögötti gyümölcsös termésének egyharmada.

A források tanúsága szerint az iskolaépülettel egy időben elkészült a „bennlakás” is. Ez feltételezhetően egy-két szoba lehetett az iskola épületében, s 1805-ben körülbelül 20 gyermeket tudott befogadni. Az intézetumban lakó tanulók természetesen itt is étkeztek. Magyarai János javaslata szerint az asztalt három szakaszra kell osztani, az első szakaszért havonta 3 rajnai forintot, 2 véka búzát, 1 szekér fát, a másodikért 2 rajnai forintot, 2 véka búzát, 1 szekér fát, a harmadikért pedig 2 vonás forintot, 1,5 véka búzát és 1 szekér fát kellett volna fizetni. Nem tudjuk, javaslatát a grófnő elfogadta-e vagy sem. Tudjuk viszont, hogy Magyarai 1805 januárjában hat diákkal egyhónapi próbát tett, hogy felmérje, mennyibe kerül egy tanuló egyhavi kosztja. Ezalatt aprólékosan feljegyzett minden kiadást, s a végeredmény 2 rajnai forint 46,5 dénár lett. Javaslatát valószínűleg ezt követően tette.

Bethlen Krisztina az iskolában főzőasszonyt, szolgálót és szolgát alkalmazott. A család levéltára díjlevelüket is megőrizte:³¹ a főzőasszony évi bére 66 magyar forintot tett ki; a szolgáló 32 magyar forintot, 4 véka rozsot, 8 véka búzát, 4 véka kukoricát, 4 kupa lencsét, 4 kupa borsót, 4 kupa babot, 2 kalangya kendert kapott, a szolga 30 magyar forintot (ebbe beletartozott a fél sertésre, bocskornak való bőrre adott pénz is), fél véka babot, 4 font gyapjút, 50 font sót, 12 véka rozsot, 12 véka kukoricát, 4 véka kender és 4 véka kukorica vetését. 1808-ban az új gazda és gazdasszony alkalmazásakor a conventio is módosult: az előbbi járadéka 24 véka gabona, fél véka kukoricavetés, az utóbbi 32 magyar forint, 10 magyar forint csizmára, kendőre, 20 véka gabona volt.

²⁹ Óraljaboldogfalvi Egyházközség levéltára az ERGyLvt-ban, Kendeffy-iskola iratai csomó. Lásd a függelékben.

³⁰ Másolat. FőkonzLvt 167/1818.

³¹ Kendeffy cs. lvt. nr. 213.

A tanítás 1805–1807 között zavartalanul folyt, Bethlen Krisztina halálát követően azonban szinte nyomban megjelentek a gondok. Az örökösök – Kendeffy Józsefné Kendeffy Borbála, Wesselényi Józsefné Kendeffy Ráchel, Teleki Domokosné Kendeffy Zsuzsanna és a kiskorú Kendeffy Ádám nevében gyámja, Imreh Domokos – külön egyezséget kötve kétségbe vonták a végrendelet törvényességét, túl terhesnek találták az őraljaboldogfalvi birtokból adandó terménybeni járandóságot, és a testamentum rendelkezésével ellentétben pénzre szerették volna váltani. A Főkonzisztórium és az örökösök között két évig húzódó tárgyalássorozat kezdődött a tőkéről, az iskola helyzetéről. A tárgyalások alatt, 1808 áprilisában a tanulók és a Hát-szeg vidéki nemesség Barcsai László egyházmegyei gondnok útján a Főkonzisztóriumhoz fordult az iskola fenntartása és helyben maradása érdekében,³² ám mire az örökösök és a Főkonzisztórium megegyezésre jutottak (a Főkonzisztórium végül elfogadta az örökösök ajánlatát, és beleegyezett az 1804-es végrendeletben lekötött terménybeni fizetés 10 000 forinton való megváltásába; a 20 000 forint tőke kifizetése az örökösök közötti egyezmény értelmében Kendeffy Ádámot terhelte), a mester Lozsádra költözött, s az iskola megszűnt. Imreh Domokos 1810-es leveléből kiderül, hogy a tőke kiszolgáltatására még mindig nem került sor, s bár ígéretet tett ennek rendezésére, ez a következő években sem történt meg. Az iskola fenntartásához és a tanítók fizetésének fedezéséhez szükséges alaptőke híján hiábavalónak bizonyultak a család más tagjainak – Kendeffy József, Kendeffy Mihályné Györgyfi Karolina – 1000, illetve 30 rajnai forintnyi szerényebb felajánlásai, az iskolát nem sikerült újraéleszteni.

A második korszak

Az iskola újraindításának előkészítése és második korszaka 1824–1848.

Változást az 1816-os év hozott: Kendeffy Ádám értesítette a Főkonzisztóriumot, hogy mivel a Bethlen Krisztina által különböző jótékony célokra lekötött tőke beadása még mindig nem történt meg, az ügyet haladéktalanul rendezni kívánja.³³ A végleges rendezésre 1818-ban került sor: Bánffy László, Bethlen Dániel, Tompa Simon és Lengyel István kinevezett biztosok 1818. március 27-én értesítették a Főkonzisztóriumot, hogy a pium legatumot átvették, és Kendeffy Ádám ígéretet tett, hogy az iskola épületeit is hamarosan átadja, sőt a telket, amelyen állnak, az iskolának adományozta.³⁴ 1819 októberében a Főkonzisztórium ugyan felkérte Kenderesi Mihály guberniumi tanácsost, Gargócs Elek Hunyad vármegyei főbíró, Bálint Samuel alispánt és Kendeffy Ádámot az iskola helyreállítására, néhány évig azonban nem történt semmi ennek érdekében. 1823 elején Kendeffy Ádám újra kérte a Főkonzisztóriumot, hogy az iskola épületeit – melyeknek az elmúlt öt évben ő viselte gondját – vegye át.³⁵ Kendeffy levélre válaszolva a Főkonzisztórium – figyelembe véve Bethlen Krisztina testamentumainak rendelkezéseit – elkészítette az iskola működését szabályozó *Planumát*, és felkérte Kendeffy Ádámot, hogy tegye meg ezzel kapcsolatos észrevételeit,³⁶ majd ezt kézhez véve és ennek megfelelően igazítva 1824. február 8-án véglegesítette az alapszabályt.³⁷ Ugyanebben a hónapban a Főkonzisztórium felkérte Kendeffy Ádámot, hogy vállalja el a Hunyad–Zarándi egyházmegye és az iskola főgondnokságát, s tegyen javaslatot a pap és első tanító és a rektor sze-

³² FőkonzLvt 82/1808.

³³ Uo. 119/1816.

³⁴ Uo. 167/1818.

³⁵ Uo. 140/1823.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo. 59/1824.

mélyét illetően. Kendeffy, jelezve az Egyházfőtanácsnak, hogy ritkán tartózkodik a vidékbeli birtokain, elfogadta a tisztségeket, utóbbit azzal a kikötéssel, hogy jószágigazgatóját, Bereczki Andrást nevezzék ki algonoknak, aki távollétében teljhatalommal intézkedhessék.³⁸ A Főkonzisztórium még a hónap folyamán kinevezte a Kendeffytől ajánlott Bántó Mihályt és Kiss Imrét az őraljaboldogfalvi iskola tanítóinak.³⁹ A pap és a rektor május elején érkezett Őraljaboldogfalvára, s másfél évtizednyi szünet után az oktatás június elején újra megindult, az ünnepélyes megnyitóra és beiktatásra pedig a következő év februárjában került sor.⁴⁰

Az iskola megszervezése

Az iskola megszervezése a már említett *Planum* alapján történt, bizonyos részletkérdéseket pedig a rektorok az iskola beindulása után, 1825 márciusában tisztáztak Bereczki András algonokkal.

A papi és mesteri házak építéséről a grófnő még életében intézkedett, valószínűleg 1804 folyamán, legkésőbb 1805 elején készültek el, ezekről pontos képet ad Kendeffy Ádám a Főkonzisztóriumhoz küldött reflexiójában.⁴¹ Eszerint a papi házban öt szoba, konyha, kamara, a mesteriben a tanítoszobán kívül két szoba, konyha, kamara volt, míg a korabeli falusi iskolaházak többsége egy-két helyiségből állt, a tanítás is gyakran a rektor lakószobájában folyt. Ilyen körülmények között lehetővé vált a fiú-, illetve lányiskola teljes szétválasztása. Az elszállásolással már gondok adódtak, mivel a falu lakói – kevesen és szegények lévén – nem tudtak megfelelő szállást adni az ideérkező diákoknak. Átmeneti megoldásként a lányokat a paplakban, a lelkész és felesége felügyelete alatt helyezték el, a fiúk számára a rektor adott szállást, és a felvigyázás is az ő feladata volt.

Az iskolai év kezdete nem volt meghatározott időponthoz kötve, a kor falusi iskoláihoz hasonlóan az oktatás az őszi betakarítás után vette kezdetét, és esetünkben június végén fejeződött be. Ezen belül öt hosszabb-rövidebb szünetidő volt: a három nagy ünnep alkalmával és szüretkor egy hétig, a nyári vizsgát követően pedig egy hónapig, az ünnepi vakációk alkalmával azonban az énekkarban részt vevő diákoknak az iskolában kellett maradniuk. Tudásukról kétszer adtak számot az általában februárban és júniusban tartott vizsgákon, az intézmény gondnokai, a szülők, környékbeli előkelőségek jelenlétében. A kitűnően szereplő diákok pénz-, könyv- vagy tanszerjutalomban részesültek, Kendeffy Ádám életében pedig szüleikkel együtt a patrónus asztalához voltak hivatalosak ebédre. 1810-ben a Főkonzisztórium Bethlen Krisztina 200 forintos ösztöndíjáról tett említést a tehetséges szegény tanulók oktatási költségeinek fedezésére, erről azonban a későbbiekben nem tudunk. Az 1840-es években Szilvássy László és Mara Józsefné többször tett kisebb-nagyobb adományt az eminens tanulók számára.

A fiúiskolában két tagozat működött. A rektor (második tanító) vallásismereti, írás-olvasási, számtani alapvetése után oktatásukat a lelkész mint első tanító vette át, tanulmányaik részletesebbé váltak, de erre a későbbiekben még visszatérünk. Az osztályokba való besorolás nem a tanuló életkorától, hanem ismereteitől függött. Általában két alsó classisban töltött év és a sikeres nyári vizsga után léptek a diákok a felsősök sorába, a végzősök pedig ugyanekkor

³⁸ Uo. 188/1824.

³⁹ Uo. 59/1824.

⁴⁰ Az eseményt és az iskola alapításának rövid történetét az iskola protocollumának első lapjaira jegyezték fel. Az iskola protocolluma (= Prot.) az őraljaboldogfalvi egyházközség levéltárában.

⁴¹ FőkonzLvt 59/1824.

búcsúztak ki. A lányok esetében nem léteztek tagozatok, számuk mindvégig alacsony maradt, sőt 1834–1844 között, mivel a rektor nőtlen ember volt, oktatásuk szünetelt.

Gondnokság, felügyelet

A Bethlen Krisztina által lekötött tőke átadásával az iskola a Főkonzisztórium fennhatósága alá került, a felügyeletet azonban az Egyházfőtanács a grófnő végrendeletére hivatkozva megosztotta Kendeffy Ádámmal, akit felkért a főgondnoki tisztség felvállalására, az algondnoki teendők ellátásával pedig, tekintettel „ezen iskola iránt való buzgóságára”, a gróf volt nevelőjét, óraljaboldogfalvi birtokának prefektusát, Bereczki Andrást bízta meg. Bereczki 1831-ben meghalt, ugyanabban az évben, más elfoglaltságai miatt, Kendeffy Ádám bejelentette lemondási szándékát a főkurátori tisztségről. A Főkonzisztórium azonban – Bethlen Krisztina végrendeletének kitételére hivatkozva – ezt nem fogadta el, és javasolta egy helyettes főgondnok kinevezését, aki a vizsgákon és a kisebb ügyekben képviselje a patrónust. A tisztségre a Főkonzisztórium Kendeffy Farkast és Gargócs Elek egyházmegyei kurátort javasolta. Mindketten már korábban is szerepet vállaltak az iskola életében, a vizsgákon többször megjelentek, a felkérést elfogadták. Gargócs még a következő év folyamán elhunyt, Kendeffy Farkas pedig 1834-ig viselte ezt a tisztséget. Kendeffy Ádám a helyettes főgondnokok kinevezése után is, egyre kisebb mértékben ugyan, de részt vett az iskola gondjainak eligazításában. A gondnoki teendőket Bereczki halála után, 1832–33 között Bálint Sámuel alispán, 1834-ben Lukács Miklós, 1835–37-ben Gargócs Dániel, 1840–42-ben Bágya Ferenc, 1842–43-ban Csongrádi Dániel, 1844–46-ban Makkai László és Mara József helyettes gondnokok és az 1844-ben gondnokká kinevezett s hivatalát 1848-ig viselő Szilvássy László vármegyei főbíró látta el. Mindannyian a vidék jelentősebb családjaiból származtak, egyeseket rokoni szálak fűztek a Kendeffy családhoz. Kendeffy Ádám örökébe halála után, 1834 áprilisában Kendeffy Farkas és Lukács Miklós lépett. Kettőjük közül az utóbbi volt tevékenyebb, az iskola ügyeit nagyrészt egyedül intézte 1843-ban bekövetkezett haláláig, őt pedig 1844-től Lukács József követte.

Az iskola felügyelete, ellenőrzése kissé ellentmondásosan alakult. Említettük már, hogy a felügyelet megosztott a Főkonzisztórium és Kendeffy Ádám között. Az előbbi kezelte az intézmény tőkepénzét és folyósította a tanítók fizetését, az iskola mindennapi életét azonban Bereczki András révén Kendeffy Ádám irányította. A rektorok munkáját az évenként kétszer tartott vizsgák alkalmával ellenőrizte a gondnok vagy távollétében a környékbeli tekintélyesebb családok tagjai közül kijelölt helyettese. A tanulók előmeneteléről, a fizetések kiszolgáltatásáról, az épületek állapotáról, az esetleges gondokról a tanítók és a gondnok tettek jelentést a Főkonzisztóriumnak és a főgondnoknak. Bár a Hunyad–Zarándi egyházmegyének sem a paptanító, sem a rektor meghívásába és alkalmazásába semmi befolyása nem volt, az évenkénti vizitációk alkalmával ellenőrizte ezek munkáját, de úgy tűnik, határozatot nem hozhatott az iskola ügyeiben. 1831-ben a rektorok kérték is kivételüket az egyházmegyei keretek közül,⁴² a Főkonzisztórium azonban ennek nem tett eleget.

Tantárgyak, tanítási módszer

A iskolában tanítandó tantárgyakat Bethlen Krisztina alapítólevelének előírásait figyelembe véve a Főkonzisztórium már említett tervezete jelölte ki, a kor követelményeinek megfelelően.

⁴² Uo. 256/1831

A *Planum* az írás, olvasás, vallási ismeretek mellett az aritmetika, história, geográfia és levél-fogalmazás oktatását rendelte el. 1829-ben az ábécét lefordították román nyelvre, az 1830-as évek második felében a számolást román nyelven is tanították, 1838-ban pedig a tanulók magyarból románra és románból magyarra való fordításból is vizsgáztak. 1840-ben bevezették a gazdasági ismeretek, a különböző pénz- és mértékegységek és átszámításuk, valamint az illetan oktatását is. Az alapismereteket az alsó tagozaton sajátították el, a felső osztályban pedig tanulmányaik részletesebbé váltak.

A lányok tanrendje 1845-ig az alsó classisbeli fiúkéval egyezett, azonkívül kötést, horgolást, varrást kellett bemutatniuk. 1845-ben, a lányok oktatásának újraindítása után egy évvel, pontosan meghatározták tantárgyaikat: ábécé, írás, olvasás, római és arab számok, Erdély földrajza és a már említett kézimunkák, 1847-től ezekhez a gazdasszonyt illető ismeretek járultak.

A felsorolt tárgyakat a román nemzetiségű tanulók számára anyanyelvükön oktatták. A latin nyelv nem szerepelt a tantárgyak között, ennek ellenére a rektorok a továbbtanulni szándékozók számára tanították; az iskola protocolluma szinte minden évben említ egy-két ilyen tanuló. A német nyelv tanulására vonatkozó egyetlen adatunk 1833-ból származik, a bejegyzés szerint egy diák tanult német deklinációt. Az itt tanított tantárgyak lehetővé tették a korszerű ismeretek megszerzését, lépést tartva az új követelményekkel, és a tanítók igyekeztek a különböző társadalmi rétegből származó diákoknak „testre szabott”, jövőbeni életmódjukhoz szükséges és hasznos ismereteket nyújtani. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy a Wesselényi alapította makfalvi iskola tantárgyai az őraljaboldogfalviéval szinte teljesen megegyeztek. Mielőtt lezárnánk a tantárgyak ismertetését, egy fontos tényre szeretnénk felhívni a figyelmet: az iskola fennállása alatt vallásoktatás kizárólag a református felekezetűek számára folyt; 1825 márciusában a rektorok Bereczki András gondnok utasítását kérték arra nézve, hogy az iskolába érkező katolikus gyermekeket tanítsák-e a vallás elemeire. Bereczki ezt határozottan ellenezte, illetve csak akkor engedélyezte a keresztény vallás általános, közös tételeinek ismertetését, amennyiben a szülők beleegyeznek.⁴³

A tanítási módszert illetően csupán néhány információval rendelkezünk. A Főkonisztórium tervezete előírta, hogy a rektorok a durvaságot mellőzzék. Az 1844-es vizitáció felfigyelt arra, hogy a felső osztályban, mivel nem egyszerre léptek át, nem minden diák tanulta végig az anyagot, a rektor pedig nem kezdhette mindannyiszor újra. Ezért a vizitáció a tanulók két csoportra osztását javasolta, úgy tűnik, eredménytelenül. 1845-ben az új rektor az osztálytermek kölesönös tanítási mód szerinti berendezését javasolta, és kérte engedélyezését, de nincs tudomásunk arról, hogy ez megvalósult volna a hátralévő három év alatt.

Könyvek, tankönyvek, tanszerek

Az iskola könyvtára az iskola protocollumának utolsó lapjaira bevezetett adományjegyzék és az 1844-es könyvleltár alapján rekonstruálható. Az adományjegyzék az 1824–1842 közötti állapotot rögzítette, az 1844-es leltár az iskola teljes könyvállományát vette számba. Eszerint az iskola tulajdonába volt:

1. *A Fillér Tár* 2 db (könyvomatokkal illusztrált lap, 1836-tól jelent meg Pozsonyban)
2. *A Világ képekben*

⁴³ Prot. 6.

3. Edvi Illés Pál: *Első oktatásra szolgáló kézikönyv, vagyis a legszükségesebb tudományok öszvevége, vallási különbség nélkül minden néptanítók és tanulók számára*. Buda 1837
4. *Erkölcsei Könyvecske*
5. Warga János: *Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra, vallási különbség nélkül minden tanítók számára*. I–II. Buda 1837–38
6. *Klio*. Históriai zsebkönyv. I–III. esztendő. Kolozsvár 1832, 1833, 1836. 2 db
7. Balogh János: *Emberismertető*. Kolozsvár 1842
8. Taschen Globus von Anton Sturm
9. Lukács Pál: *Kisdéd utazó*. Buda 1840
10. A Szent históriának rövid summája
11. Lácza Szabó József: *Kisdédek katekizmusa, azaz: a keresztyén hitnek és kegyességnek fő ágazatai együgyű kérdésekbe és feleletekbe szedve a kisdéd tanulók számára*. Győr 1804
12. *A számvetés tudománya röviden a falusi iskolák számára*
13. Brassai Sámuel: *Számító Sokrates*. Fejbeli számolás kérdésekben. Angol mintára hazai viszonyokhoz alkalmazva. Kolozsvár [1842]
14. Hübner János: *Száz és négy bibliabéli históriák*. Ford. Fodor Pál. 1. kiadás. Bazel 1754
15. *Példákba foglalt erkölcsi tanítások*. Öszveszedte s kiadta német nyelven L. Schnell, ford. Kovács Sámuel. Pozsony és Pest 1806. 2. kiadás uo. 1822
16. Pestalozzi: *Oskolai vezér, avagy a nevelők s főként oskolamesterek számára való útmutatás*. Kolozsvár 1817
17. *Az Erdélyi Nagy Fejedelemség rövid Föld leírása alsóbb iskolák számára*. 8 db
18. Fekete János: *Képes számkönyv*. Emerson kézikönyve után saját nézeteivel 6–10 éves kisdédek számára. Bécs 1844
19. Tarczay Lajos: *Népszerű természettan*. Tanulni szerető gazdák, mesteremberek s iskola-tanítók számára és a nép közt uralkodó babonákra különös tekintettel. Pápa 1843
20. Horváth Mihály: *A magyarok története Európába költözésüktől mostanig*. A tanuló ifjúság számára. Pest 1841. 2. kiadás Pápa [1843]
21. Lukács Pál: *Dunán inneni kis magyar*. Pest [1844]
22. Campe, H. J.: *Amerika fölfedezése*. Mulatságos olvasókönyv gyermekek és ifjak számára. Három rész. Kolumbus, Korteiz, Pizarro. Ford. Peregriny Elek. Pest 1836

Az adományjegyzék segítségével néhol kiegészíthetjük a leltár adatait: így a Lácza-féle katekizmust húsz példányban 1824-ben a kolozsvári kollégium tipográfusa, Török István ajánlékozta az iskolának, Schnell könyvéből két példányt ajándékozott Bereczki 1827-ben, egybekötve. Az iskola protocolluma a fentiekén kívül a *Debreceni ABC*-t említi, amelyet először 1681-ben nyomtattak ki Debrecenben, de még a 19. században is igen népszerű volt.

Az iskola könyvtárában a korabeli falusi kisiskolákhoz viszonyítva, amelyekben gyakran a legszükségesebb tankönyvekből is csupán egy-két példány található, igen gazdag, kialakulása a fennebb említett adományozókon kívül ifj. Mara Józsefné gr. Nemes Karolinának, Lukács Miklósnak, Bántó Mihálynak köszönhető. A kis iskolai könyvtár tankönyveket és módszertanokat egyaránt tartalmazott, magába foglalta mind a 17–18. századi, mind a kor leg-haladóbb pedagógiai eszméi szellemében írt munkákat.

A könyvek mellett az iskola birtokában volt két földgömb, egy Európa-, két Magyarország- és Erdély-térkép.

Rektorok

A Kendeffy alapítású skólában 1824-től 1848-ig hat rektor tevékenykedett, 1844-ig a helység lelkésze egyben az iskola első tanítója volt, ekkor a két hivatalt szétválasztották. A hat mesterből három a kolozsvári kollégium végzettje volt: Bántó Mihály, Kiss Imre, Péntek György, kettő pedig az enyedié: Sándor József és Csekme Dániel. Bántó Mihály hivatal nélküli lelkész, Kiss Imre zilahi conrector, Csekme Dániel diódi rektor, Péntek György három évig bánffyhunyadi mester volt őraljaboldogfalvi hivatala elfoglalása előtt, Sándor József pedig éppen befejezte tanulmányait. Baló Benjáminról e tekintetben nem tudunk semmit. A lányok oktatását – teljes egészében vagy csak a gazdasszonyi ismeretek tekintetében – Bethlen Krisztina végrendeletei és a *Planum* előírásai szerint a papnénak kellett volna magára vállalnia. Bántó felesége azonban nem felelt meg az elvárásoknak, vagy nem akarta vállalni a tanítást, ezért Kiss Imre kötelezte magát, hogy rövid időn belül megnősül, és a lányok tanítására alkalmas feleséget hoz. Nem tudjuk pontosan, mikor, de ígéretének eleget tett, s 1829 eleji halála a lányok oktatásában nem okozott fennakadást: Kendeffy Ádám Péntek György beiktatása után tudósította a Főkonzisztóriumot, hogy az alsós fiúk tanítását Péntek átvette Bántó Mihálytól, a lányok pedig a nyári vizsgákig „mint addig is voltak, özvegy Kiss Imrénél kezénél hagytak”.⁴⁴ Nincsenek adataink arra vonatkozóan, mit tanított, vagy tanította-e egyáltalán Kiss Imre a lányokat, a fentiek alapján azonban úgy tűnik, oktatásukat teljes egészében ez a csak asszonynevén ismert tanítónő látta el 1829 nyaráig. Az iskola második tanítónője Csekme Dániel felesége volt, aki 1846-tól a kézimunkára oktatta a lányokat.

A rektorok kiválasztásában, alkalmazásában az alapítóknak volt döntő szerepük. Bántó Mihályt és Kiss Imrét 1824-ben, több jelentkező közül, Kendeffy Ádám választotta ki, s az ő döntését fogadta el a Főkonzisztórium. (Bántóról tudjuk, hogy Bereczki András sógora volt.) A kiválasztási kritériumokat pontosan nem ismerjük. A *Planum* a grófnő végrendelete alapján olyan általános elvárásokat támasztott a jövőbeni rektorokkal szemben, mint az illő műveltség, jó erkölcs, a durvaság mellőzése. Bethlen Krisztina testamentuma értelmében – mint fennebb említettük – a papnénak megfelelő képzettséggel kellett rendelkeznie ahhoz, hogy a lányok oktatását elláthassa, a lelkész kiválasztásakor ennek tehát feltételként kellett volna szerepelnie. 1824-ben a feltétel nem érvényesült, hiszen Bántó Mihály felesége nem tett eleget ennek a követelménynek. Egy későbbi bejegyzés arról tanúskodik, hogy a lányok tanítója nős kellett hogy legyen. Ezt viszont Péntek György alkalmazásakor nem vették figyelembe, hisz Péntek csak 1844-ben, állása elfoglalása után tizenöt évvel nősült meg, ezért ebben az időszakban a lányok oktatása szünetelt. Csekme Dániel pályázatát azzal az indoklással fogadták el 1844-ben, hogy jól tud románul, felesége pedig alkalmas a lányok tanítására. A román nyelvbéli jártasságot valószínűleg már korábban is megkövetelték, hisz enélkül aligha folyhatott volna román nyelvű oktatás már az 1820-as évek végén. Baló Benjámin, aki mindössze egy évet töltött Őraljaboldogfalván, Lukács Miklós főgondnok ajánlotta 1842-ben. Összegezve elmondhatjuk, hogy az őraljaboldogfalvi rektorok alkalmazásában Kendeffy Ádám véleménye volt a döntő, az általa legmegfelelőbbnek ítélt személy kapta meg a hivatalt. Kendeffy halála után a mindenkori főgondnok és a Főkonzisztórium döntött, a kollégiumok professzori karának ajánlása alapján. A rektor kiválasztása általában bonyodalmak nélkül zajlott, a lelkész-tanító kinevezése körül viszont Kendeffy elhunytával komoly gondok adódtak: a család 1824-ben mellőzött tag-

⁴⁴ Uo. 227/1829.

jai papválasztási jogukra hivatkozva évekig megakadályozták az előregedett, nyugdíjba vonulni szándékozó Bántó utódjának kinevezését.

A rektorok jövedelme, a korabeli szokásoknak megfelelően, pénz- és terményjradékból állt. Fennebb említettük, hogy a Bethlen Krisztina 1804 februárjában kelt testamentumában a papnak és a rektornak rendelt terményjradékot az örökösök 10 000 magyar forinton megváltották, s az ezzel együtt 20 000 magyar forintra kerekedett tőkepenzt adta át a Főkonzisztóriumnak Kendeffy Ádám 1818-ban. Az 1824-es újrualapítást követően a két tanító tehát a Főkonzisztórium pénztárából kapta fizetését: a lelkész-tanító évi 450, a rektor 300 magyar forintot. A papnéknak a lányok tanításáért rendelt 150 forintot előbb Kiss Imre, majd Csekme Dániel felesége kapta. Terményjradékukat a Kendeffy család tagjai biztosították, legnagyobb része természetesen Kendeffy Ádámtól származott. A pap évente 53 kalangya búzát, 43 veder bort, 4 szekér szénát, 13 véka szemes kukoricát, 25 véka csős kukoricát, 6 öl és 4 szekér fát kapott, míg a rektor 37 kalangya búzát, 27 veder bort, 2 szekér szénát, 7 véka szemes kukoricát, 3 öl és 4 szekér fát. Ezenkívül a pap és a rektor 3/5–2/5 arányban részesült a Kendeffy Ádám által adományozott gyümölcsösből, kukorica- és kenderföldből.

A tanítók fizetésénél szólnunk kell a tandíjról. Bár Bethlen Krisztina végrendelete alapján a *Planum* is meghatározta, hogy a szülők tartoznak legalább bizonyos terménybeli fizetéssel, 1825-ben Bereczki András a tanítók kérésére úgy határozott, hogy a tandíj összegét a szülők belátására kell bízni.⁴⁵ Kendeffy Farkas gondnok 1835-ös levele azonban arról tanúskodik, hogy a szülők mindaddig egyáltalán nem fizettek tandíjat, hisz azt mint eddig szokatlant említi, és bevezetését nem is tartja célravezetőnek.⁴⁶ Lukács Miklós főkurátor ugyanazon évbeli levelében pedig csak a tanterem fűtésére adott fát említette mint egyetlen tandíjat.⁴⁷ Ennek ellenére a Hunyad–Zarándi egyházmegyében ebben az időszakban nem volt az óraljaboldogfalvinál nagyobb jövedelmű rektori állás, a mesterek fizetése 60–180 forint körül alakult, csak Brádon érte el a 250 forintot, a kalotaszegi tanítóké 1837-ben 20–70,⁴⁸ a marosszékieké 20–80 forintot tett ki.⁴⁹

Az iskola személyzete

Tekintettel arra, hogy az iskola bentlakásos intézmény volt, akárcsak 1808-ban, úgy az 1824-es újraindítást követően is szükségesnek látszott a fiúk mellé egy szolgáló, a lányok mellé pedig egy szolgáló alkalmazása, aki egyben főzzön is a diákoknak. Fizetésük kiteremtésében a Főkonzisztórium egyrészt a környékbeli nemesség adományaira számított, másrészt a főzésért, mosásért, takarításért a szülőknek kellett fizetniük. A fizetség összegét illetően nincsenek adataink, egy 1828-as feljegyzés szerint a főzésért évente 1 forintra tartoztak a diákok.⁵⁰ Arra vonatkozóan sem tudunk semmit, mikor és hány személy állt az iskola szolgálatában, annyi bizonyos, hogy 1825-ben és 1827–1828 között volt szolgáló.

⁴⁵ Prot. 7.

⁴⁶ FőkonzLvt 340/1835.

⁴⁷ Uo. 341/1835.

⁴⁸ Sebestyén Kálmán: *Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig.* = *Művelődéstörténeti tanulmányok.* (Szerk. Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor.) Buk. 1979. 145.

⁴⁹ Sipos Gábor: *Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig.* = *Művelődéstörténeti tanulmányok.* (Szerk. Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Sipos Gábor, Tonk Sándor.) Buk. 1980. 113.

⁵⁰ Prot. 19–20.

Tanulók

A továbbiakban a tanulók származási helyét, társadalmi, felekezeti hovatartozását, nemzetiségét tekintjük át. Amint a két alapítólevélből és a főkonzisztórium tervezetéből kiderül, mind Kendeffy Elek és Bethlen Krisztina, mind Kendeffy Ádám a környékbeli szegényebb nemes-ség gyermekeinek magyar nyelvű oktatását kívánta biztosítani ezzel az intézménnyel. Az iskola eleget is tett ennek: a nemesi származású diákok családneveit megvizsgálva kiderül, hogy ezek olyan, aránylag távoli településekről is érkeztek, ahol létezett iskola, így Alpestesről, Kitidről, Nagypestényről, Rákosdról. A nemesi származásúak mellett azonban már az első években megjelentek a szomszéd falvakból való vagy a helybeli közrendű tanulók. Az 1824–25-ös diáknévsor 13 fiú tanulója közül 5, az öt lány közül pedig három óraljaboldogfalvi, 1830-ban a felső classis öt diákja közül egy volt óraljaboldogfalvi, négy pedig a szomszéd falvakból érkezett.

Az iskola már az 1804-es alapítást követően fogadta a más felekezetűeket is, s bár az 1824-es újraindítást követően már a református egyház fennhatósága alá tartozott, ez továbbra sem léptetett életbe semmiféle korlátozó intézkedést a nem reformátusokkal szemben. A felekezeti hovatartozásról évenkénti kimutatás nem készült, ám a Főkonzisztóriumhoz Bereczki András gondnok által 1824-ben felküldött diáknévsorból kiderült, hogy az iskola tanulói között a reformátusok mellett volt katolikus, lutheránus, zsidó. A következő adat 1844-ből származik: az egyházmegyei vizitáció feljegyzése szerint a 12 felsős közül 2 református, 8 görög nem egyesült, 1 görög egyesült, 1 római katolikus. A 14 alsó tagozatos fiú közül 2 református, 7 görög nem egyesült, 5 görög egyesült.⁵¹

Az iskola nyitottságát mutatja, hogy 1824–25-ben diákjai közé fogadta egy hátszegi kereskedő szellemi fogyatékos lányát, Kámenszki Veronikát, sőt a szolgálónak fogadott, de tanulni vágyó Novatin Terézia is szolgálódiák lehetett.

Ami a diákok nemzetiségét illeti, a magyarok mellett legnagyobb számban román származásúakat találtunk. Ők az iskola fennállása alatt végig jelen voltak, egyre növekvő számban. A rendelkezésünkre álló források szerint a fiúk többségükben pap, kántor vagy deák családból származtak. A lányokról ilyen jellegű adataink nincsenek.

Itteni tanulmányaikat befejezve a diákok egy része tovább tanult a kollégiumokban vagy valamilyen mesterséget választott, nagy részük azonban nem folytatta tanulmányait. A kollégiumok között első helyen a közeli szászvárosi állt, de találtunk diákokat az enyedi és a kolozsvári névsorában is. A katolikusok és néhány román nemzetiségű, valószínűleg görög katolikus tanuló a hátszegi római katolikus nemzeti iskolában folytatták tanulmányaikat, a görögkeletiekről e tekintetben semmi biztosat nem tudunk. Igen értékes forrás viszont ez utóbbiak további pályájára vonatkozóan az a két bizonyáglevél, amelyek Péntek Györgyöt voltak hivatva igazolni.⁵² Mindkét tanúságtevő, Buzdogán János és Lajos József az iskola diákja volt, a levél írásakor pedig az előbbi a mácsói ortodox papi, utóbbi a csopéai ortodox kántori hivatalt töltötte be.

Összesítve: az óraljaboldogfalvi iskolában 1805–1809 és 1824–1848 között 404 diák tanult, 342 fiú és 62 lány, létszámuk azonban nem volt állandó, egy iskolai éven belül, évszaktól

⁵¹ A Hunyad–Zarandi egyházmegye levéltára (a továbbiakban: HZEhmLvt) az ERGyLvt-ban. Vizitációs jegyzőkönyvek. Prot. I/8.

⁵² FőkonzLvt 248/1842. Lásd a függelékben.

és időjárástól függően is nagyon változott. A nemesi származásúak száma 100, a román diákoké 100–110 körülire tehető.

Az iskola hanyatlása és megszűnése

Az iskola életében az első törést az 1831-es év hozta: ebben az évben meghalt az iskola algondnoka és az őraljaboldogfalvi birtok intézője, Bereczki András, Kendeffy Ádám pedig ugyan az iskola főkurátora maradt, és a fontosabb ügyekben továbbra is hozzá fordultak, de amint a ritkuló levelezés mutatja, egyre kevesebb figyelmet fordíthatott az iskolára. Bereczki halálával az iskola egyik legfőbb támogatóját veszítette el. A gróf bizalmát élvező, iskolázott gazdatiszt Kendeffy távollétében kifogástalanul, elkötelezetten intézte az iskola ügyeit, gondoskodott a tanítók járadékának pontos kifizetéséről. Halála után a birtok kezelését bérlő vette át, aki személyesen nem kötődött az intézményhez, nem állt érdekében az iskola támogatása. A rektorok és a bérlő közti, a kepe körüli nézeteltérések már az első években megnyilvánultak.

1834 februárjában Kendeffy Ádám váratlanul elhunyt. Az országszerte ismert, tekintélyes és befolyásos patrónus hiányát az iskola hamarosan megérezte. Kendeffy személyes vonzóerejének megszűntével az iskola tanulói közül rövidesen eltűntek a tekintélyesebb szülők gyermekei. Két hónap múltán a bérlő vonakodott elvégezni a szükséges javításokat, a következő években pedig a rektorok és a bérlő közti ellentét egyre inkább elmérgesedett. A harmincas évek végétől a tanítók és a Főkonzisztórium levelezésének nagy részét a rektorok panaszai teszik ki: a bérlő – a tanítók szerint – nem adta ki járandóságukat, ha mégis, akkor a legsilányabbat: „A miolta a jószág árendában van, csak egy évben kaptunk olyan búzát, mellynek kalangyája után két-két vékát nyertünk [...] Az idén kapott búzánk [...] jóllehet kettőnk részére ötven kalangya, még is olyan kicsiny csomó, hogy megfedésére nem kellett lajtorja, a földön állva egy törpe ember is megfedhette. [...] A szénát a legvadabb helyről adja [...] e folyó esztendőben olyant akart adni, a mellyet semmi esméretes földi teremtett állat meg nem eszen, még a szamar sem. [...] Ami már a fánkat illeti: [...] legalább is felét fuszulka karónak fordíthatnók” – írja Bántó 1837-ben.⁵³ Az új főgondnok, Lukács Miklós, bár a jó szándék kétségtelesen megvolt benne, nem rendelkezett kellő tekintéllyel, hatalommal ahhoz, hogy véget vessen az ellenségeskedésnek, és tehetetlenül állt a perlekedő felek között.

Súlyosabb következményei voltak a Péntek György rektor személye körül kirobbant vitának. Az első panaszok a bérlő és a helybéliek részéről 1839-ben érkeztek a Főkonzisztóriumhoz.⁵⁴ A jelentések szerint a rektor nem egyházi emberhez illően viseli magát, tiszteletlen, törvénytelenül együtt él a gazdasszonyával, sőt gyermeke is van tőle, durva a tanítványaival szemben. A következő években egymást követték a panasz- és védekező levelek, újabb és újabb tanúk meghallgatása. A helyzetet tovább bonyolította a főgondnok halála, a szinte minden évben változó algondnokok. Lukács Miklós halála újabb anyagi veszteséget is jelentett az iskola számára: az általa az iskolaépületek karbantartására adományozott földet, zálogbirtok lévén, a korábbi tulajdonos visszafoglalta. 1842-ben maga Wesselényi Miklós írt a Főkonzisztóriumnak az iskola érdekében.⁵⁵ A döntésre végül 1844-ben került sor, ekkor már Péntek diákjai többször megszöktek, a szülők pedig nem voltak hajlandók gyermekeiket a keze alá adni. Az 1844 februárjában tartott vizitáció Péntek Györgyöt nem találta alkalmasnak hivatala foly-

⁵³ FőkonzLvt 354/1837.

⁵⁴ Uo. 21, 56, 149, 262/1839.

⁵⁵ Uo. 142/1843.

tatására.⁵⁶ Péntek önként lemondott azzal a feltétellel, hogy a traktus más egyházközségbe helyezze. Dévára került, néhány év múlva azonban a dévaiak is durvasága miatt panaszolták.⁵⁷ A vizitáció alkalmával készített feljegyzések az iskola hanyatlásáról árulkodnak: a tanítószobák meszeletlenek, a diákok mosdatlanok voltak, a földre szórt szalmán aludtak, ezt látva – mondják a vizitátorok – igényesebb szülők nem taníttatják itt gyermekeiket. 1844-ben Bántó Mihály nyugalomba vonult, helyébe Sándor József, Péntek helyébe pedig Csekme Dániel került, a kialakult helyzeten azonban sem ők, sem Mara Józsefné gr. Nemes Karolina és Szilvássy László pártfogása nem változtatott. 1848 őszén az oktatás nem indult meg. „Az 1848-ik év végével a népek és nemzetek viszálykodások következtében ezen nép iskola mind két osztályában telyesleg megszűnvn a tanítás, csakis az 1851-ik évben kezdde Isten jóvoltából újra annyira gyarapodni”,⁵⁸ hogy az oktatás megindulhatott. 1862-ben a Főkonzisztórium, mivel az elszállásolást továbbra sem sikerült megoldani, a falu magyar lakossága pedig egyre inkább megfogyatkozott, a Bethlen Krisztina–Kendeffy Ádám-féle fundust ideiglenesen a hátszegi iskolának engedte át. Óraljaboldogfalván továbbra is működött ugyan iskola, ennek azonban már semmi köze a Kendeffyekhez.

A Kendeffyek által létrehozott oktatási intézmény nem egyedülálló az erdélyi református népoktatás történetében, említettük már a Telekiek gernyeszegi és Wesselényi Miklós makfalvi hasonló iskolaalapítását. Az óraljaboldogfalvi „reformata oskola” az alapítók szándéka szerint ugyan a környékbeli magyar nemesség gyermekeinek anyanyelvű oktatását volt hivatva biztosítani, ám a közrendű, más nemzetiségű, más felekezetű tanulók fogadásával az iskola ezen már az első években túllépett, a vidék iskolájává vált. A román nyelvű tanítás bevezetése, a lányok nevelésének felvállalása a Kendeffy-iskolának oktatástörténetünkben különleges helyet biztosít.

FÜGGELÉK

A források közlésekor – a hely- és családnevek kivételével – a mai helyesírás szabályait alkalmazzuk, a régies betűalakokat a hangzásnak megfelelően átírtuk, a rövidítéseket jelzés nélkül feloldottuk, a kettőzött mássalhangzókat viszont megtartottuk.

Bethlen Krisztina 1799-es levele és végrendelete

Méltóságos Reformatum Fő Consistorium!

Minden igyekezetem s törődésem az vala, hogy életemet úgy rendeljem s folytassam, hogy a közhaszonra amennyit csak töllem lehet, szerezzek és hagyjak. Meghallgatott az Úristen és sok terheim között réa is segített, ha szintén igen sokat nem lehetett is, tudom, hogy az Úristen kedvesen veszi, ha az ember annyit cselekszik, amennyit lehet. Minden tisztelet mellett meg kell vallanom, hogy nem kevés gyötrődéssel vagyok látván, hogy sok keresztyén jó lelkek hagyományai oly károsan pazérlódnak, mely mián sokak, akiket én is tudok, nevezetesen báró Kordáné sokat hagyott volna, de csak azért, hogy mások elköltsék, vesztegessék, nem hagytak. Megvallom, én is nagy küszködésben voltam, de mégis csak meggyőzött az a kívánság, amely-

⁵⁶ HZEhmLvt Prot. I/8.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Prot. 73.

re örökké törekedtem, hanem kérem az Úristennek szent nevében méltóságos gróff Teleki Lajos urat és méltóságos báró Kemény Sámuel urat, hogy gondollyanak ezen dolgokkal és tégyenek valami igazítást, legalább ami megvagyon, ne hadgyák úgy elveszni. Az én egyetlen fiam jelenté nékem, midőn sok ízben intettem, kértem, hogy légyen ő is segedelemmel ezen szinte elvesző jótétemények igazításában, hogy most legutollyára azt a kinyilatkozását jelentette a méltóságos Fő Consistoriumnak, hogy ha reá bízzák, amit ezután kiád, ha olyan helyre adná, hogy fel nem vehetnék, ő megfizeti. Ennél hozzá kell nagyobb bátorság?! Bízzák azért reája jó contractus mellett, mert meg fogják látni, mihellyen békesség leszen, ha addig igazítást nem tésznek, kiveszik a kezekből és a király fogja gondviselése alá venni. Ezt én nem magamtól írom, hanem olyanoktól hallottam, akik a dolgok folyását jól tudják. Az mián, hogy az intereseket nem fizetik, vallásunkon lévő közönség sem tanulhat úgy, amint kéne, egészen oda lesz, semmivé lesz ezen kicsiny országban szent hitünk, keresztény tiszta vallásunk, amellyért nagy keserűséggel menyek koporsómban. Addig pedig meg nem szünöm kérni az én jó Istenemet, hogy ha lehetséges, kegyelmezzen meg, ha őt igazak nem találhatnának is. Néhai igen kedves jó urammal eltökéllett szándékunk volt, hogy OrjaBoldogfalván egy jó oskolát állítsunk, amelyben a nemesség gyermekeiket taníttathassák. A fiúkat amíg a collegiumban vihetik, vagy pedig akinek tellyességgel módgya nem volna a collegiumban taníttatni. Mind törődtem ezen jó szándéknak tellyesítésében, de sok egy-más elegy-belegy dolog közben jöttek, a múlt esztendőben ugyan kevés materiálét öszveszerkesztettem. Hagyok azért ezen végre 7 ~ hétezer magyar forintokat, hogy ennek interesséből az házak és egyéb szükséges épületek építtessenek. Ezek meglévén, annak utána vigyenek egy jó papot, papnét, aki tisztességes, okos asszony, de ne újabb módís, hanem mint az udvarhelyi professorné, Zilahiné, egy jó kántort, kántornét. Mindenekfelett a leányokat taníttásák, mert ugyanis hogy lehet jó hazafiakat várni, ha boldogtalan anyák nevelik, mivel 8 esztendő korokig többet vagynak az annyokkal s amit addig bészíva, hatvan esztendő korában is megesmérszik. A kántor taníttsa olvasni, írni, a pap a hitnek ágazataira, egy kicsiny jó filosofiara. Én Fontenelét jónak tartanám magyarra fordítani (Aranka György úr el is vitte volt töllem, hogy megfordítsa) és azt tanítani, arithmetikát, de ne a mesterséges részeket, hanem csak az öt elsőket, úgymint számlálást, öszveadást, kivonást, sokszorozást, elosztást. A papné pedig vigyázna a jó erkölcsökre, de ez úgy lehet, ha maga is az. Taníttsa varmi, fonni, szőni, kertben dolgozni, gazdasszonykodni, szép magok viseletre. A papnak az interesből esztendőnként 200 kétszáz magyar forint, a papnénak 100 száz, a kántornak 120 százhusz. [...]⁵⁹

Ezeknek pedig megállására újra kérem, kényszerítem a méltóságos Fő Consistoriumot, különösön pediglen fellyebb említett idősb gróff Bethlen Gergely kedves öcsém uramnak és gubernialis secretarius Kenderesi Mihály úrnak és az árvák számvevőjének, Gyulai Ferenc úrnak és Imreh Domokos úrnak lelkekre kötöm s az élő Istennek nevében kényszerítem, hogy restesek ne légyenek, hanem jó lelkiemérettel kövessék az én rendelésemet, mert ha nem, az Úristen a lelkekből vészi ki.

Írtam igen jó egészségben, ép elmével, csendes vidám lelkieméret diktálásából, az Atya, Fiú, Szentlélek, tellyes Szentháromság, egy örök Isten segedelme s kegyelme által erdőszentgyörgyi csendes nyugovó házámban 1799-dik esztendőben Februariusnak 11-dik napján.

Árva Bethlen Kristina

⁵⁹ A végrendeletnek csak az óraljaboldogfalvi iskolára vonatkozó rendelkezéseit közöljük.

Bethlen Krisztina 1804-es végrendelete

Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevében kezdem ezen utolsó rendelkezésem tenni és bizonyosan úgy hiszem, hogy sem Isten, sem természet, sem haza törvényével, sem az atyafisággal nem ellenkezik és megállható, mellyet ha bizonyosan nem hinnék, nem is cselekedném. Kérem azért az én kedves gyermekeimet, hogy ezek ne legyen terhekre és valahogy ne ellenkezzenek ezeknek meg nem tartásával és ezeken való törvénykezéssel, nehogy az Isten ítéletét magokra vonnyák, minthogy egészen el végezett szándéka volt kedves jó férjemnek, gróff Kendeffi Eleknek és sokszor engemet is kért, hogy ha halála történik, még is meg cselekedjem, mert ha nem, az Isten megvér. Aki már csak jó gondolóra veszi, hogy mulathattam volna én ezt, sőt eddig gyötrött az én lelkem, hogy miért nem tellyesítettem? Eleget igyekeztem, látta s tuggya az Úristen, de sok egy más bajaim nem engedték s az én sok keserves változásaim, mert életembe is az volt legnagyobb gyönyörűségem, ha akarattját tellyesíthettem az én jó uramnak, hát még halála után? Hogy Orly Boldogfalván egy oskolát állítson, ahol a fiú gyermekeit is a nemesség taníthassa, a szegényebbje addig is, míg a collegiumba beadhattya, mintegy 10–12 esztendő koráig, és főképpen a leányokat, mert azok ugyan elveszve vagynak, s még magyarul se tudnak. Azért oda egy jó papot, papnét, egy jó kántort, kántornét kell vinni, amellyeknek tartására 10 ezer forintot hagyok, de nincsen készpénzem, mert a sok mindenféle változás, perlekedés nem engedte, terhes házam is lévén, Isten kegyelméből három kedves leányomat is tisztességesen kiházásítván. Hanem minden felkelhetőimet tegyék pénzzé, ezüstömet, arany, gyöngy portékámat, egyébféle házi portékákat, asztalnémüket, bort, szénát, pálinkát, búzát, törökbúzát, zabot, alakort, árpát, rozsot, egyszóval mindenféle felkelhetőimet tegyék pénzzé és talám kitelik az 21 ezer forint, amellyet Isten dicsőségére, szegény felebarátaim épületekre hagyok s testálok. Azt mondhatnák, hogy az aviticumot nem szabad testálni, de igen kevés az aviticum, s ha jól felvesszük, talám semmi is nincsen, mert az három leányomnak amennyi ezüstöt, arany és gyöngy smukot adtam, oda ment az aviticum s bizonyonnyal fel sem éri, de eladnom életembe meg lehetett volna. Akár életemben, akár most, mindegy, de ugyancsak ne essék rosszul kedves gyermekeimnek, s ne ellenkezzenek, mert azt az Úristen úgy kipótolja nékiek, hogy meg sem érzik, de ellenben ha húsz annyit hagynék is kedves gyermekeimnek, de ha az Úristen áldást nem ad reá, minden hijjába való, oda lessz minden szerzemény. [...] Ha még egészen el nem végezhetném Orly Boldogfalván az mester házat, tehát Kendeffi Ádám árva fiam tutora egészen jól elvégeztesse. Papot, kántort is ha életemben nem vihetnék, vitesen és az fizetéseket mindenkor jól kiadassa, hogy az mián hátramaradása ne legyen az gyermekek tanításának. A pénz fundus lessz, de búza, bor, törökbúza, szénát, fát mindenkor az fiam jószágából aggyanak ki az ki írt conventio szerént, amely is papnak 100 kalangya jó búza, 100 veder bor, 300 véka csős törökbúza, 8 jó szekér széna, 36 szekér fa; a mesternek 50 kalangya jó búza, 50 veder bor, 150 véka csős törökbúza, 4 szekér széna, 24 szekér fa. [...]

Kérem és kénszerítem az én kedves gyermekeimet, még 1799-ben tettem volt rendelkezésem, azután sok változás rajtam meg esett, tetszván az Úristennek az én keserűséggel tellyes életemet eddig nyújtani, most egész másképpen kellett vennem, hanem ugyancsak most azon authenticált takarójában tettem, ezt pediglen írtam s rendeltem ép egészséges testtel, elmével, Isten akarattján megnyugodott csendes lelkiismerettel erdőszentgyörgyi házamnál, 1804-ben 2^a Februarii.

Árva Bethlen Kristina

Az 1804-es alapítólevél

Én akarván egy oskolát felállítani Orlyabóldogfalván s mindenek felett léány oskolát, hogy a magyar nyelvben, a vallásban, amely ezen a földön a nyelvnek nem tudása miatt és egy jó embernek nem létele miatt szinte számkivetésbe megyen, melyre nézve ezen oskolának rektorául meghívtam és meg is fogadtam, mostan itten ezen nemes vármegyében Kéménden, ezen hivatalt dicséretesen folytató felvinci Magyarai János uramat, hogy a közelebb jövő új esztendőnek kezdetével itt, mindjárt ezen hivatalba béállhasson és a tanításhoz hozzákezdhesen. Kinek is szorgalmatosan és jó lelkiismerettel és tellyes igyekezettel lejendő fáradságáért ígértem egy esztendei fizetésül 1. 120 ~ százhusz magyar forint készpénzt; 2. 50 ~ ötven kalangya búzát; 3. 50 ~ ötven véka csős törökbúzát; 4. 50 ~ ötven veder bort; 5. két szekér szénát; 6. 15 ~ tizenöt öl fát; 7. 2 lakó házakat, a háza előtt levő veteményes kerttel és a háza végiben lévő gyümölcsösnek egyharmad részével, mely fizetést a maga idejébe ki fogja kapni; úgy hogy ökegyelmének a mián semmi rövidsége ne essék. Ha pedig nékem halálom történnék, tehát maradékim tartozzanak a fenn írt fizetést az oskola rektorának becsülettel megadni, nevezetesen innen az orlyaboldogfalvi jószágomból, mivel ezen jószágra, amíg törvényesen kikerestük s nagyobb részit az én özvegyiségembe keresvén ki, sok pénzem fekszik rajta, mellyet ha írt maradékim keresztyéni köteleltségtől indítatva szép szerint nem akarnának fenn tartani (amellyet csakugyan nem reméllek) s ennélfogva az írt rektori fizetést megadni nem akarnának, tehát a méltóságos erdélyi Reformatum Fő Consistoriumnak tellyes hatalma alá ajánlom s bizom is, hogy törvényesen is ezen fizetést maradékimmal megfizettesse. Írtam Orlyabóldogfalván 21^a Novembris anno 1804.

Árva Bethlen Kristina

Az 1806-os diáknévsor

Nro	Tanulók nevei	Hazájok	Szüléik nevei	Esztenidejek
1.	Naláti János úrfi	Borbátvíz	méltóságos Naláti István úr	8
2.	Ponori István	Ponor	viceispány tekintetes Ponori István úr	6
3.	Puj Jóseff	Puj	tekintetes Puj Mihály úr	7
4.	Nagy Máté	Klopotiva	néhai tekintetes Nagy Jóseff	9
5.	Nagy Sándor	Klopotiva	néhai tekintetes Nagy Jóseff	6
6.	Batzor Miklós	Ponor	Ponori Gábor úr napája	10
7.	Pogány Lajos	Klopotiva	tekintetes Pogány Sándor úr	8
8.	Bágya Lajos	Fejérvíz	tekintetes Bágya László úr	7
9.	Kéméndi János	Kéménd	nemes Kéméndi János	6
10.	Bágya Karolina	Fejérvíz	tekintetes Bágya Ferencz úr	8
11.	Fóris Mária	Óraljaboldogfalva	Fóris Márton	4
Nota bene: Ezek eddig benn laknak az institutumban, és ott is esznek				
12.	Papp Miklós	Jóvaltseli	oláh pap, nemes ember	11
13.	Papp Péter	idem	idem	9
14.	Popovits Miklós	Demsus	egy oláh nemes ember	11
15.	Osztroí Mihály	Demsus	oláh nemes ember	9
16.	Lukáts Sándor	Pestyén	Lukáts István	10
17.	Koltsár Péter	Óraljaboldogfalva	Juon a kolcsár az udvarban	7
18.	Imreh Jóseff	Abrudbánya	nemes Imreh Jóseff, szabó	6
19.	Kozma István	Óraljaboldogfalva	Kozma Márton, Kendeffy Pálné asszony tisztye	4
20.	Győri Julis	Óraljaboldogfalva	asztalos Győri István	10
21.	Győri Susi	idem	idem	8

22.	Létai Susi	Szászváros	nemes Létai József	7
-----	------------	------------	--------------------	---

Ezek a nro. 12 a faluban tartanak szállást és kosztot.

Az őraljaboldogfalvi diákok 1808-as kérelemlevele

Méltóságos főbíró s tractualis fő inspector curator úr és tekintetes nemes vármegye tisztsége, jó atyáink, nagy kegyességű uraink!

A Jézus Kristus, ki az emberi nemzetet mind ez életre, mind pedig a más életre nézve boldoggá kívánta tenni, némellyeknek eltiltására is e földön létében a kised gyermekeket szeretete, azokat kegyes ölébe felvette és megáldotta (Márk 10,16). Istályuk siránkozó ajkakkal mi is alább neveinket tulajdon kezeinkkel leírt őraljaboldogfalvi iskolába megtelepedett kised tanuló gyermekek, méltóztassanak minket nagyságtok és a tekintetes urak kegyes öleikbe felvenni, az felséges Guberniumnak bémutatni, minket és az utánunk következőket a tudomány által boldoggá kívánni tenni: gróf Bethlen Kristina úrasszony önnagysága által számunkra kegyesen Őraljaboldogfalván fundált oskolánkat s fundatioját az el dirib-darabolástól, törvénytelenül való másuvá elosztástól a törvény és az 1791-ben költ 54-dik articulus és Péld 23,10–11. mellett meg oltalmazni, ez iránt a felséges Guberniumnak írni és azzal edjűtt ezenn ide zárt nemes vidéknek ez ügyben írt instantiaját is a méltóságos Fő Consistoriumnak elküldeni. Mert ha elenség pusztítaná el iskolánkat itt az ország szélén, nem esne olly nehezen ártatlan lelkűnknek. Melly kérésűnket lelkekre, szívekre vévén nagyságtok és a tekintetes urak, mi is fohászodni fogunk az Egek Urához a nagyságtok kegyes életékért s a magyar nemes nemzet boldogulásáért.

A nagyságtok és a tekintetes urak siránkozó szolgálói és szolgálói:

Puj József mp., Gargóts Borbála msk., Nalátsi János mp., Bágya Károlina mki., Nagy Máté mp., Pogány Rákhel mk., Nagy Sándor, mpr., Pogány Borbára mki., Kémémedi Lőrincz János mp., Jári Therésia msk., Bálint Farkas mpr., Ivuj Ersébeth mki., Ponori István mpr., Buda Therésia mk., Tsoka Sándor mpr., Tornyos Rosália mpr., Darkó József mp., Fóris Mária mki., Papp György mp., Létai Susánna mk., Imreh József mp., Hari Julianna mk., Jordán János mp., Farkas Sigmond mp., Koltsár Péter mp., Udvari Jantsi mk., Hari István mk., Vodiszláb Pál mki. de Livágya, Sztroján Gábor mki., Deák Márton ex Nuxora, Deszkuj János mk., Getse János írástudatlan még most.

Péntek János rektor mellett tanúskodó bizonyságlevelek

Szopos Imre professzor 1842. jún. 20-án kelt bizonyságlevele:

„A hátszegi romano chatholica nemzeti oskolába jött gyermekek, úgymint: Szöts László, Novák Szora, Pap Izaiás, Szora Aaron, tanítóiktól oly tiszta neveléssel, jóindulattal és erkölcselenség nélkül, s ki-ki a maga tehetsége szerénti tanulással jöttek, – melly ellen senki semmi kifogást nem tehet és a tanítót nem vádolhattya, hogy nekik erkölcselen elveket hintett volna gyermeki szívekbe, kik a hátszegi oskolában is olly jelesek a fennebb előhozottakból, hogy ha ezután is úgy folytatandják a következő osztályokat is, bizonyára sem a boldogfalvi, sem más tanítóknak szégyenére nem léendnek – melyekről tiszta lelkiösméret szerint tulajdon írással s szokott pecsétűnkkel bizonyságot tészek.”

„Én magam is a boldogfalvi oskolában kezdettem és folytattam tanulásomat 3 esztendeig és az abban lévő jó tanítóknak köszönhetem, hogy ma pap vagyok. Most is két gyermekim a rector keze alatt tanulnak több falusiakkal együtt. Mi egészen meg vagyunk elégedve a szorgalmatos és józan életű rectorral. Mert nemcsak a tanítás szelid módjában, de erkölcsös maga-

viselésében is csak jót, semmi rosszat nem látnak s nem tanulnak gyermekeink. Melyről igaz papi hitem szerint bizonyítok. Mátson, 1842-ben június 17-én.

Buzdogán János mp. mátsói disunitus pap”

„Én magam két testvéremmel és az apósom egy fiával legelsőbben a boldogfalvi oskolában kezdtük tanulásunkat. Magam ugyan kevesebbet voltam a rector úr keze alatt – minthogy az előtte való rectornál is tanultam – de testvéreim és sógorom 2 vagy 3 esztendeig tanultak a rector úr keze alatt. Vellünk a legjobban bánt, mind a tanítás módjában, mind magaviseletében, jónál egyebet nem láttunk, nem hallottunk és nem tanultunk és örökké áldom a boldogfalvi tanítókat, mert nekik köszönhetem Isten után emberré való formáltatásomat. Sőt amióta Boldogfalván van a rector úr, minden szülék tökéletesen meg voltak elégedve valamint szelíd tanításával, úgy erkölcsös magaviseletével is. Melyről igaz hittel bizonyítok, 1842. június 20-án.

Lajos Józseff mp. csopéai disunitus cantor”

Az első őraljaboldogfalvi diákok névsora (1824–1825)

Fiúgyermek

1. Telegdi Lajos, őraljaboldogfalvi, jött az oskolába 11^a Junii 1824
2. Eperjesi István, ez is őraljaboldogfalvi. Ugyanakkor.
3. Csákány József, háttzegi cantor fia jött 23^a Junii 1824.
4. Klein Jákob őraljaboldogfalvi zsidó fiú, jött 24^a Junii 1824. Tanult őszig, ez ismét vissza fog jöni.
5. Petke István, méltóságos Kendeffi Ferenczné asszony inasa, jött 25^a Junii 1824, elment az asszonyával mint cseléd 28^a Augustii 1824.
6. Lázár János, őraljaboldogfalvi oláh pap fia, jött oskolánkban 3^a Octobris 1824.
7. Roska Ábrahám, totesdi nemes Roska Sámuel fia, jött 24 Novembris 1824.
8. Roska János, matzesdi nemes Roska Boldisár fia, jött 25 Novembris 1824.
9. Hertza Sigmond, fejevízi özvegy Hertza Ádámné fia, jött 4^a Decembris 1824.
10. Fekete Mihály, egy őraljaboldogfalvi csizmadia mostohafia, jött 17^a Januarii 1825.
11. Magyar Moses, réai oláh déák fia. Ugyanakkor jött.
12. Lada Péter, fejevízi nemes Lada János öccse, jött 25^a Januarii 1825.
13. Magyar Miklós, untsukfalvi nemes Magyar Zakariás fia, jött 22. Februarii 1825.

Lánygyermek

1. Lábik Julianna, őraljaboldogfalvi kőműves leánnya, catholica, jött 8^a Julii 1824.
2. Bonyhai Anikó, naláti szabó Bonyhai Mihály leánnya, reformata, jött ugyanakkor, de az ősszel, nem lévén módja az apjának itten tartani, kimaradott, addig is onnan jártatta fel naponként. Csakugyan eltelve a tél, ismét szándékozik feladni egy más kisebb leánnyával együtt.
3. Kámenszki Veronika, háttzegi kereskedő leánnya, catholica. Adatott fel 15^a Augustii 1824. Ennek nincsen telyes esze és csak próbául adatott ide, ha lehetne-e valamire menni vele? Úgy látszik, hogy valamit szelídült, de sokra nem lehetett vinni. Karácsonig volt itt, azólta otthon van, meglehet, hogy ismét visszahozatik, vagy pedig Bétsbe küldetik. Ezelőtt is volt ott, de semmire sem mehettek ott is vele.
4. Molnár Biri, egy őraljaboldogfalvi asszony leánnya, lutherána, adatott fel 13 Decembris 1824.

5. Novatin Theresia, egy óraljaboldogfalvi özvegyasszony léánnya, jött 17^a Februarii 1825. Ez ugyan mint szolgáló állott bé, de tanulni akar írni, olvasni, varrni és egyéb gazdasz-szonyi dolgokat.

Az óraljaboldogfalvi diákok névsora (1824–1848)

Fiúk			
1. Adorján József	1847	40. Cserbicsán Péter	1834–1836
2. Albuleszk Gyia	1848	41. Csik Illyés	1846
3. Albuleszk György I.	1847–1848	42. Csokán Pál	1848
4. Albuleszk György II.	1848	43. Csuka Antal	1827–1828
5. Albuleszk János	1839–1840	44. Csulai Ferenc	1826
6. Albuleszk József	1846	45. Deák Áron	1831
7. Albuleszk Ruzselia	1848	46. Deák Illyés	1842–1845
8. Ármán Péter	1844	47. Deák János	1843–1844
9. Ármie Salamon	1826–1831	48. Deák Lázár	1834
10. Balog Dániel	1846	49. Deák Máté	1833–1834
11. Bágya Mihály	1826–1829	50. Deák Miklós	1830–1831, 1833
12. Bál Manaszé	1848	51. Deák Péter	1831
13. Bál Mihály	1845–1847	52. Demeter András	1834
14. Bál Péter	1847	53. Denesa János	1832
15. Bálint János	1842–1843	54. Denesisor Péter	1829–1833
16. Beltyán László	1834	55. Dékány István	1828
17. Berbeszk János	1844–1845	56. Dékány László	1828
18. Bernád János	1842–1843	57. Dósa György	1830–1833
19. Bíró Lázár	1848	58. Dregán János	1840–1848
20. Bocsat László	1841, 1843	59. Dregenyessk János	1839–1840, 1846
21. Bocsat Sándor	1840–1841	60. Dumuleszk Péter	1837
22. Boér Elek	1832–1834	61. Eperjesi István	1824–1826
23. Boér József	1832–1834	62. Farkas Gyula	1847
24. Bogyiszláv István	1828–1830	63. Farkas Ignác	1827–1828
25. Bonta Zátyé	1841	64. Farkas László	1828
26. Borvát Sándor	1840	65. Fazakas János	1836–1837
27. Borza Ferenc	1835	66. Fejér Czirillus	1832–1834
28. Broda András	1826–1827	67. Fejér Demeter	1840
29. Broda Mihály	1828	68. Fejér Mitu	1832
30. Buda János	1840–1842	69. Fekete Mihály	1824–1827
31. Budai László	1847	70. Filep József	1844–1847
32. Bukovai/Bukován János	1837–1838	71. Finna József	1843–1845
33. Buzdogán György	1841–1846	72. Finna Sámuel	1843–1845
34. Buzdogán János I.	1825–1826	73. Fodor János	1834
35. Buzdogán János II.	1842–1847	74. Fodor Vidu	1841–1842
36. Czárine/Kárine János	1838–1840	75. Forgó Mihály	1841–1842
37. Czirják Mihály	1844–1848	76. Gaber Sigmond	1847
38. Csákány József	1824–1827	77. Gábor Ádám	1847–1848
39. Csente Mihály	1834–1836	78. Gábor József	1847–1848

79. Gábor Vaszília	1847	83. Ghaß Antal	1847–1848
80. Gáspár Mihály	1827–1828	84. Gyorgyeszk János	1828–1831
81. Germán/Germány Mihály	1848	85. Gyorgyitza Miklós	1847–1848
82. Getse György	1826, 1829	86. György József	1826–1828
87. Halmágy Elek	1828	129. Koszta/Kosztya Ádám	1845–1846
88. Halmágy Ferenc	1844	130. Koszta Elek	1846–1848
89. Halmágy Mihály	1844–1847	131. Koszta György	1826
90. Halmágy Péter	1846–1848	132. Koszta János I.	1843–1847
91. Halmágy Sándor	1845–1848	133. Koszta János II.	1848
92. Helmás Mihály	1843	134. Koszta József	1827–1828
93. Hereza János	1829–1833	135. Koszta László	1832–1834
94. Hertza Mihály	1826, 1828–1829	136. Koszta Miklós	1846–1848
95. Hertza Sámuel	1828	137. Koszta Sofóniás	1846–1848
96. Hertza Zsigmond	1824–1826	138. Kovács Károly	1846–1848
97. Hertzeg Lajos	1847	139. Kovács Lajos	1829
98. Hirnya János I.	1826	140. Kováts Ferenc	1826–1832
99. Hirnya János II.	1848	141. Kováts Károly	1825–1832
100. Iszkra/Iszakru Josip	1826	142. Kupferstein Ignác	1847–1848
101. Itu/Ituly Pál	1845–1847	143. Ladányi Márton	1831
102. Ivuly Ádám	1839–1840	144. Ladányi Péter	1846
103. Jánosi Mihály	1844–1848	145. Lajos József	1826–1832
104. Jári József I.	1842–1846	146. Lajos Lázár	1830–1839
105. Jári József II.	1846–1848	147. Lajos Miklós	1830–1839
106. Jári Károly	1844–1847	148. Lábik András	1826–1829
107. Jári Pál	1827–1828	149. Lábik János	1826–1831
108. Juonics János	1838	150. Láda Péter	1824
109. Kárine Demeter	1837–1840	151. Láda Zsigmond	1847
110. Kárine Miklós	1837–1839	152. Láng Dániel	1842
111. Kelemen Gergely	1827–1828	153. Láng Sámuel	1846–1848
112. Kenda János	1832	154. László Sámuel	1828
113. Kenda József	1841–1843	155. Lázár János	1825–1830
114. Kenda Samu	1841–1845	156. Lugosi János	1848
115. Kenda Zsigmond	1847–1848	157. Lukács János	1835
116. Kendefy Albert	1826	158. Lukács Joseff	1835
117. Kendeffi Ferenc	1835–1837	159. Magár János	1834
118. Kendeffi László	1836–1837	160. Magurécz Iván	1835–1838
119. Kenderesi Dániel	1844–1848	161. Magyar István	1827–1828
120. Kenderesi Farkas	1825–1827	162. Magyar Miklós	1824–1828
121. Kenderesi János	1826–1827	163. Magyar Mózes	1824–1829
122. Kenderesi József	1844–1847	164. Makkai Áron	1839–1841
123. Kenderesi Lajos	1831–1834	165. Makkai József	1839–1844
124. Kis József	1843	166. Mán János	1846
125. Klein Jákob	1824–1827	167. Mánya István	1847–1848
126. Kompert István	1848	168. Mátyás Illyés	1841
127. Kompert Pál	1848	169. Mihályásze János	1837
128. Kotsis András	1826	170. Mihályi János	1836–1837

171. Mihonya József	1827	175. Munza János	1845–1848
172. Miklósi Áron	1841–1846	176. Munyán János	1839–1841
173. Molnár Pisti	1826	177. Muntyán Márton	1838–1840
174. Moses Áron	1833–1836	178. Nagy József	1840–1841
179. Nándra Endre	1835	221. Poloni Mihály	1843
180. Nándra János	1847–1848	222. Poncsa János	1832
181. Nándra Nándra	1831–1834	223. Popovits Elek	1832
182. Nándra Péter	1848	224. Popovits Theodor	1827–1828
183. Neymeyer Károly	1826–1828	225. Rigó Gyula	1843
184. Novot Ferenc	1826	226. Robai János	1827
185. Nyikolájeszk András	1839–1840	227. Roska Ábrahám	1824–1827
186. Nyikolájeszk Vaszi	1840	228. Roska István	1827–1828
187. Orosz János	1832–1833	229. Roska János	1824–1827
188. Orosz Péter	1832–1833	230. Rus Péter	1832–1836
189. Pap Béni	1841–1847	231. Salamon Manoszé	1836
190. Pap Ésaías	1838–1840	232. Sándor János	1847
191. Pap Flórián	1835–1836	233. Sigu Mihály	1843–1846
192. Pap György I.	1830–1834	234. Simon Antal	1826–1828
193. Pap György II.	1846	235. Simon Berbuc	1848
194. Pap Izsák	1839–1840	236. Simon Ventzel	1827–1829
195. Pap István	1838	237. Smit János	1847–1848
196. Pap János I.	1845–1847	238. Szabó László	1841–1844
197. Pap János II.	1846–1848	239. Szabó Nándra	1831
198. Pap János III.	1834, 1841	240. Szakács Albert	1845–1848
199. Pap József	1838	241. Szakács Ádám	1844–1847
200. Pap Károly I.	1832–1833	242. Szalai József	1845–1848
201. Pap Károly II.	1847–1848	243. Szamosán Elek	1834–1838
202. Pap László	1840, 1843–1845	244. Szimera József	1838
203. Pap Lázár	1846–1848	245. Szimuleszk Marin	1838
204. Pap Márton	1845–1848	246. Szirb József	1842
205. Pap Miklós	1830	247. Szóra Áron	1839–1847
206. Pap Moses	1835–1837	248. Szóra János	1837–1841
207. Pap Pál	1833–1839	249. Szóra Márton	1838
208. Pap Péter I.	1833–1843	250. Szóra Moses	1837–1841
209. Pap Péter II.	1847	251. Szúra Noé	1840–1841, 1843
210. Pap Simon	1838–1840	252. Szúra Novák	1838–1840
211. Pap Theofil	1847–1848	253. Szúra Zakariás	1828
212. Petke István	1824	254. Szücs László	1839–1840
213. Petrik Sándor	1835–1836	255. Telegdi Lajos	1824–1826
214. Petrik Zsigmond	1835–1836	256. Terián István	1838
215. Péntek József	1844	257. Terián Lázár	1848
216. Pirv József	1837–1844	258. Theodorovics Arehigenes	1845
217. Pogán Antal	1844–1847	259. Todorán János	1848
218. Pogány István	1845–1848	260. Todoszie György	1827–1829
219. Pogány Zsigmond I.	1844–1847	261. Tógyereszk/Tódor Vida	1841–1843
220. Pogány Zsigmond II.	1844–1846	262. Török József	1844–1845

263. Török Sándor	1836–1837	267. Ungur Ésaiás	1835
264. Török Sigmond	1836–1837	268. Ungur János	1844–1846
265. Turtyán József	1844	269. Urikán Vaszília	1848
266. Ungur Ábrahám	1843–1846	270. Vajin Péter	1847–1848
271. Valcseli Kozma	1835	282. Vitán László II.	1842–1847
272. Várhegyi István	1826–1828	283. Vizánti Áron	1841–1843
273. Várhegyi József	1826–1828	284. Vladiszláv István	1830–1833
274. Vári Mózes	1833	285. Vladiszláv Jákob	1833–1834
275. Velk Tamás	1837–1838	286. Vladiszláv László	1841
276. Vég Elek	1831–1833, 1848	287. Vladiszláv Pál	1833–1836
277. Vikertie Áron	1831	288. Vlád Sámuel	1847–1848
278. Vincze Áron	1832–1833	289. Zajkáni Kitidián	1841–1843
279. Visánczki Áron	1845	290. Zajkáni Maczesku	1841–1843
280. Vitályos Gábor	1826–1830	291. Zsongráv Mihály	1848
281. Vitán László I.	1828–1830		

Lányok

292. Bareza Sára	1845–1847	311. Kenderesi Terézia	1828–1829
293. Bágya Borbála	1828–1829	312. Kis Ágnes	1828
294. Bonyhai Anikó	1824	313. Koszta Zsuzsanna	1846
295. Cirják Karolina	1844–1845	314. Kováts Kata	1825–1828
296. Cirják Rozália	1844–1845	315. Lábik Julianna	1824–1827
297. Csuka Ágnes	1827–1828	316. Leska Julianna	1826
298. Dékány Mária	1828	317. Mézin Zsófia	1844–1847
299. Farkas Karolina	1828	318. Molnár Borbála	1824
300. Farkas Zsuzsanna	1826–1828	319. Novatin Terézia	1825
301. Finna Zsuzsanna	1844–1845	320. Pap Karolina	1845
302. Fogadós Rózsi	1833	321. Pogány Rozália	1826–1828
303. Gál Julianna	1828–1833	322. Potrik Ráchel	1828–1829
304. Gál Katica	1827–1833	323. Rigó Cecília	1846–1847
305. Hrányik Mária	1838	324. Rigó Ilka	1846–1847
306. Jári Jozefa	1827	325. Szathmári Anna	1844
307. Kámenszki Veronika	1824	326. Szathmári Jozefa	1845
308. Kelemen Jozefa	1827	327. Theodorovics Matilda	1845
309. Kenderesi Ágnes	1825–1826	328. Vitályos Ágnes	1830–1834
310. Kenderesi Ráchel	1844		